

Türkmenistanyň Adalat ministrligi
tarapyndan 2012-nji ýylyň 6-njy
martynda 633 san bilen bellige
alyndy

Türkmenistanyň Maliýe ministriniň
2012-nji ýylyň 8-nji fewralyndaky
№ 12-Ö buýrugy bilen tassyklandy

Täjirçilik kärhanalary üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standarty

„ÄTIÝAÇLYKLAR“

(Türkmenistanyň Maliýe ministriniň 2014-nji ýylyň 19-njy martynda çykaran 34-Ö belgili buýrugy bilen tassyklanylan we Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2014-nji ýylyň 2-nji aprelinde 748 san bilen bellige alnan üýtgetmeleri we goşmaçalary hasaba almak bilen hem-de Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministriniň 2020-nji ýylyň 17-nji fewralynda çykaran 46-Ö belgili buýrugy bilen tassyklanylan we Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2020-nji ýylyň 19-njy martynda 1306 san bilen bellige alnan üýtgetmeleri we goşmaçalary hasaba almak bilen)

Mazmuny

Bölämleriň №

Umumy düzgünler.....	1-3
Kesgitlemeler.....	4-5
Ätiýaçlyklary ykrar etmek we olara baha bermek	6-42
Çykdaýylar hökmünde ykrar etmek	43-44
Maglumaty açmak	45
Güýje girýän senesi	46

UMUMY DÜZGÜNLER

1. Şu standartyň maksady ätiýaçlyklary hasaba almagyň tertibini kesgitlemekden ybaratdyr. Ätiýaçlyklar hasaba alnanda esasy mesele ätiýaçlyklara baha bermek bolup durýar:

aktiw hökmünde ykrar edilýän we olaryň geljekde getirjek degişli düşewündiniň ykrar edilýän pursatyna çenli geljekki döwürlere geçirilýän hakyky harajatlaryň pul möçberini kesgitlemek. Şu standart hakyky harajatlary kesgitlemek we mümkin bolan ýerlemegiň (gaýtadan baha bermegiň ýa-da arzanlatmagyň) arassa gymmatyna çenli islendik hasapdan öçürmäni goşmak bilen, olary soňundan çykdaýylar hökmünde ykrar etmek boýunça görkezmeleri öz içine alýar;

hakyky harajatlaryň möçberini ätiýaçlyklara degişli etmek üçin peýdalanylýan özüne düşýän gymmaty hasaplamagyň usullary.

2. Şu standart ähli ätiýaçlyklar babatynda ulanylýar, şu aşakdakylar muňa girmeyär:

a) gurluşyk baradaky şertnama boýunça ýüze çykýan tamamlanmadyk önümçilik, olar bilen gönüden-göni baglanyşykly hyzmat etmek baradaky şertnamalary goşmak bilen („Gurluşyk üçin şertnamalar“ milli standarty);

- b) maliýe gurallary;
- ç) oba hojalyk işine degişli biologik aktiwler we onuň ýygnaýan pursatynda oba hojalyk önümleri („Oba hojalyk“ milli standarty);

3. Diňe baha bermek babatynda standartlaryň düzgünleri ätiýaçlyklaryň aşakdakylara degişli görnüşlerine degişli däl:

a) oba hojalyk önümlerini we tokaý hojalyk önümlerini, ýygnaýandan soň oba hojalyk önümlerini, şeýle hem gazylyp alynýan peýdaly magdanlara we olara bu pudaklarda hasaba alnyşyň kabul edilen iş tejribesine laýyklykda mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty boýunça baha berilýän şertlerinde peýdaly magdanlary gaýtadan işlemek bilen alynýan önümleri öndüriljilere. Eger-de şunuň ýaly ätiýaçlyklara mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty boýunça baha berlende bu bahadaky üýtgetmeler şol üýtgetmeleriň bolup geçen döwründe alnan peýdanyň ýa-da ýitginiň düzüminde ykrar edilýär;

b) öz ätiýaçlyklaryna ýerlemek üçin harajatlary aýyrmak bilen adalatly baha berýän haryt dellallaryna-treýderlerine. Eger-de şunuň ýaly ätiýaçlyklara olary ýerlemek üçin harajatlary aýyrmak bilen baha berlende, olary ýerlemek üçin harajatlary aýyrmak bilen adalatly bahadaky üýtgemeler bu baha bermegiň bolup geçen döwründe alnan peýdanyň ýa-da çekilen zyýanyň düzüminde ykrar edilýär.

KESGITLEMELER

4. Şu standartda görkezilen manylarynda şu adalgalar peýdalanylýar:

Ätiýaçlyklar – bu:

- a) adaty işiň barşynda ýerlemek üçin niýetlenen;
- b) şunuň ýaly ýerlemek üçin önümçilikde bolýan; ýa-da
- ç) önümçiligiň barşynda ýa-da hyzmatlaryň edilýän wagtynda sarp ediljek çig mal we materiallar görnüşündäki aktiwlerdir.

Ätiýaçlyklara şular degişlidir:

satyn alnan we gaýtadan satmak üçin niýetlenen harytlar, mysal üçin, bölek satuw söwda kärhanasy tarapyndan satyn alnan we gaýtadan satmak üçin niýetlenen harytlary goşmak bilen;

gaýtadan satmak üçin niýetlenen jaý, enjamlar we beýleki emläk;

önümçiligiň barşynda peýdalanmak üçin niýetlenen çig maly we materiallary goşmak bilen, kärhananyň taýýar önümi ýa-da tamamlanmadyk önümçiligi;

olar babatynda kärhananyň olar bilen baglanyşykly girdejileri (düşewüdi) ykrar etmedik hyzmatlary üçin harajatlar (hyzmatlary üpjün edijilerde).

Mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty – bu önümçiligi tamamlamak üçin hasaplama harajatlaryny we ýerlemek üçin çekilmegi zerur bolan hasaplama harajatlaryny aýyrmak bilen, adaty işiň barşynda ýerlemegiň hasaplama bahasydyr.

Adalatly gymmaty – gowy habarly, şunuň ýaly amaly geçirmek isleýän garaşsyz taraplaryň arasynda geleşikler geçirilende aktiwi çalşyp bolýan ýa-da borçnama boýunça hasaplaşyklary geçirip bolýan pul möçberi.

5. Mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty kärhananyň ony adaty işiň barşynda ätiýaçlyklary ýerlemekden almagy göz önünde tutýan hakyky pul möçberine degişlidir. Adalatly gymmat bu barada gowy habarly, şunuň ýaly amaly

geçirmek isleýän garaşsyz taraplaryň arasynda geleşikler amala aşyrylanda bazarda şol ätiýaçlyklaryň çalşylyp bilinjek möçberini görkezýär. Olaryň birinjisi kärhana mahsus bolan gymmaty görkezýär, soňkusy ony görkezmeýär. Ätiýaçlyklary mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty adalatly gymmatdan olary ýerlemek üçin harajatlary aýyrmak bilen tapawutlanyp biler.

ÄTIÝAÇLYKLARY YKRAR ETMEK WE OLARA BAHA BERMEK

6. Ätiýaçlyklara iki ululygyň haýsysynyň möçberi pes bolsa, şol boýunça, ýagny, özüne düşýän gymmaty boýunça ýa-da mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty boýunça baha berilýär.

7. Döwlet täjirçilik kärhanalary ätiýaçlyklara mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty boýunça, aýratyn ýagdaýlarda Türkmenistanyň Ministrler Kabinetniň çözgüdiniň esasynda baha berýärler.

8. Ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmaty satyn almak, gaýtadan işlemek üçin harajatlary we ätiýaçlyklaryň häzirki wagtda ýerleşýän ýerini hem-de ýagdaýyny üpjün etmek üçin çykarylan ähli harajatlary öz içine almalydyr.

9. Ätiýaçlyklary satyn almak üçin harajatlar şulary öz içine alýar:

satyn alyş bahasyny;

daşyndan haryt getirilendigi üçin pajy we gaýry salgytlary (soňyndan salgyt edaralary tarapyndan kärhana öwezi dolunýan salgytlar muňa girmeyär);

daşamak, ýüklemek-düşürmek we harytlary, materiallary, işleri we hyzmatlary satyn almak bilen gönüden-göni baglanyşykly beýleki harajatlar.

Söwda arzanlatmalary, ýeňillikler we şuna meňzeş beýleki maddalar satyn almak üçin harajatlar kesgitlenende aýrylmaga degişlidir.

10. Ätiýaçlyklary gaýtadan işlemek üçin harajatlar şulary öz içine alýar:

önüm öndürmek bilen gönüden-göni baglanyşykly, zähmet hakyny tölemek üçin göni harajatlary; şeýle hem

taýýar önüm öndürmek üçin çig mal gaýtadan işlenende ýüze çykýan ulgamlaryň paýlanan hemişelik we üýtgäp durýan goşmaça önümçilik çykdajylaryny.

11. Hemişelik goşmaça önümçilik çykdajylary – bu gytaklaýyn önümçilik harajatlary bolup, önümçiligiň möçberine garamazdan, belli bir derejede üýtgeşsiz galýan harajatlardyr, mysal üçin, ulanyş tutumlary we önümçilik binalaryna we enjamlaryna hyzmat etmek, şeýle hem önümçilik bilen bagly dolandyryş we edara ediş harajatlary.

12. Üýtgäp durýan goşmaça önümçilik çykdajylary - bu gytaklaýyn önümçilik harajatlary bolup, olar önümçiligiň möçberine göni ýa-da iş ýüzünde göni bagly harajatlardyr, mysal üçin, çig mal üçin gytaklaýyn harajatlar ýa-da zähmet hakyny tölemek üçin gytaklaýyn harajatlar.

13. Hemişelik goşmaça önümçilik çykdajylaryny gaýtadan işlemek üçin harajatlara degişli etmek önümçilik kuwwatlyklarynyň kadaly öndürilijiligiň esasynda geçirilýär.

14. Kadaly öndürililik – bu adaty şertlerde, meýilnamalaýyn hyzmat etmek bilen baglanyşykly öndürililikdäki ýitgileri hasaba alyp, birnäçe iş döwrüniň ýa-da

möwsüminiň görkezijileriniň esasynda kesgitlenýän ortaça önümçilik görkezijilerinden ugur almak bilen, alynmagyna garaşylýan önümçilik möçberi bolup durýar. Önümçiligiň hakyky möçberi eger kadaly iş öndürilijiligine takmynan laýyk gelen halatynda peýdalanylyp bilner.

15. Şunda önümiň birligine degişli edilýän hemişelik goşmaça çykdaýylaryň möçberi önümçilik derejesiniň pes bolan döwründe ýa-da boş durlan döwürde ýokarlanmaly däldir. Paýlanmadyk goşmaça çykdaýylar olaryň ýüze çykan döwründäki çykdaýylar hökmünde ykrar edilýär.

16. Önümçiligiň adaty bolmadyk ýokary derejesi bolan döwürlerde önümçiligiň her birligine degişli edilýän hemişelik goşmaça çykdaýylaryň möçberi ätiýaçlyklara olaryň özüne düşýän gymmatyndan ýokary baha berilmez ýaly görnüşde azaldylýar.

17. Üýtgäp durýan goşmaça önümçilik çykdaýylary önümçilik kuwwatlyklarynyň hakyky peýdalanylyşynyň esasynda önümiň her birligine degişli edilýär.

18. Önümçiligiň barşynda şol bir wagtda bir önümden köp önüm öndürilip bilner. Bu ýagdaý, mysal üçin, bilelikde çykarylýan önümler öndürilende ýa-da esasy önüm we goşmaça önüm öndürilende bolup geçýär. Eger-de her bir önümi gaýtadan işlemek üçin harajatlary aýratynlykda tapawutlandyryp bolmaýan bolsa, onda olar deň ölçeglilik we yzygiderlilik esasynda önümleriň arasynda paýlanýar. Mysal üçin, paýlama her bir önümi ýerlemegiň belli bir gymmaty esasynda ýa-da önüm öndürilýän wagtynda, ýagny, önümleri aýratynlykda tapawutlandyryp bolýan döwründe ýa-da önümçilik tamamlananda geçirilýär. Goşmaça önümleriň köpüsi, öz tebigaty boýunça, möhüm bolup durmaýar. Şunuň ýaly ýagdaýlarda olar köplenç, mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty boýunça baha berilýär we bu gymmat esasy önümiň özüne düşýän gymmatyndan aýrylýar. Onuň netijesi hökmünde esasy önümiň balans gymmaty onuň özüne düşýän gymmatyndan ujypsyz derejede tapawutlanýar.

19. Gaýry harajatlar ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyna ätiýaçlyklaryň häzirki wagtda ýerleşýän ýerini we ýagdaýyny üpjün etmek üçin çykarylýan harajatlaryň derejesinde goşulýar. Mysal üçin, ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyna önümçilik däl goşmaça çykdaýylaryň ýa-da önümleri anyk müşderiler üçin ýa-da ýörite sargyt boýunça işläp taýýarlamak boýunça harajatlaryň goşulmagy maksadalaýyk bolup biler.

20. Ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyna goşulmaýan we ýüze çykan döwründäki çykdaýylar hökmünde ykrar edilýän harajatlar şulardan ybaratdyr:

a) çig malyň, artyk sarp edilen zähmet ýa-da gaýry önümçilik harajatlaryň ölçegnamadan artyk ýitgileri;

b) saklamak üçin harajatlar, eger-de önümçiligiň barşynda olar önümçiligiň nobatdaky tapgyryna geçmek üçin talap edilmeýän bolsa;

ç) ätiýaçlyklaryň häzirki wagtda ýerleşýän ýerini we ýagdaýyny üpjün etmäge ýardam etmeýän dolandyryş üçin goşmaça çykdaýylar;

d) ýerlemek üçin harajatlar.

21. Karzlar boýunça harajatlar ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyna örän seýrek ýagdaýda, diňe "Karzlar boýunça harajatlar" MHMS-na laýyklykda

goşulýar. Galan ähli ýagdaýlarda şunuň ýaly çykdaýylar döwrüň çykdaýylaryna degişli edilýär.

22. Kärhana ätiýaçlyklary tölegi soňa süýşürmek şertlerinde satyn alyp biler. Eger ylalaşyk hakykatdan maliýeleşdirişň bölegini öz içine alýan bolsa, onda adaty söwda karzynyň şertlerinde satyn alyş bahasy bilen tölenen pul möçberiniň arasyndaky tapawut maliýeleşdirilýän döwrüň dowamynda göterimleri tölemek üçin çykdaýy hökmünde ykrar edilýär.

Hyzmatlar bilen üpjün edijiniň ätiýaçlyklarynyň özüne düşýän gymmaty

23. Hyzmatlar bilen üpjün edijiler öz ätiýaçlyklaryna olary öndürmek üçin harajatlar boýunça baha berýärler. Bu harajatlar, esasan, şulardan durýar:

gözegçilik wezipelerini ýerine ýetirýän işgärleri goşup, hyzmat etmek bilen gönüden-göni meşgullanýan işgärleriň zähmetine hak tölemek üçin çykdaýylar we olar üçin gaýry harajatlar we paýlanýan goşmaça çykdaýylar.

24. Zähmete hak tölemek üçin harajatlar we önümleri ýerlemek bilen meşgullanýan we umumy häsiýetli dolandyryş wezipelerini ýerine ýetirýän işgärlere degişli gaýry harajatlar ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyna goşulmaýar-da, ýüze çykan döwründe çykdaýylar hökmünde ykrar edilýär.

25. Hyzmatlar bilen üpjün edijiniň ätiýaçlyklarynyň özüne düşýän gymmaty peýdanyň ölçegini ýa-da köplenç hyzmatlar bilen üpjün edijiler tarapyndan kesgitlenilýän bahalaryň esasynda goýlan paýlanmaýan goşmaça çykdaýylary öz içine almaýar.

Biologik aktiwlerden alnan, ýygňalan oba hojalyk önüminiň özüne düşýän gymmaty

26. "Oba hojalyk" milli standartyna laýyklykda, kärhananyň özüniň biologik aktiwlerinden alan, ýygňalan oba hojalyk önüminden ybarat bolan ätiýaçlyklara ilki başda ykrar edilende, ýerlemek üçin harajatlary aýyrmak bilen, ýygňalan pursatyndaky adalatly gymmaty boýunça baha berilýär. Bu şu standarty ulanmagyň çäklerinde, ýatlanylýan senedäki ýagdaýa görä, ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmaty bolup durýar.

Özüne düşýän gymmaty kesgitlemegiň usullary

27. Hasaplamagyň amatly bolmagy üçin ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyny kesgitlemegiň şu usullary peýdalanylýp bilner.

a) ölçegleýin harajatlar boýunça hasaba alyş usuly; ýa-da

b) bölek satuw söwda bahalary boýunça hasaba alyş usuly, eger-de olary ulanmagyň netijeleri özüne düşýän gymmatyň ähmiýetine takmynan laýyk gelýän bolsa.

28. Ölçegleýin harajatlary çig maly we materiallary, zähmeti sarp etmegiň, kuwwatlyklardan peýdalanmagyň netijeliliginiň we olaryň öndürjililiginiň kadaly

derejelerini göz önünde tutýar. Olara yzygiderli seljerme geçirilýär we zerur bolan halatynda häzirkі şertleri hasaba almak bilen gaýtadan seredilýär.

29. Bölek satuw söwda bahalary usuly köplenç bölek satuw söwdada, birmeňzeş peýda ölçegi bolan, çalt üýtgäp durýan, olar babatynda özüne düşýän gymmaty kesgitlemegiň gaýry usullaryny peýdalanmak iş ýüzünde mümkin bolmadyk maddalaryň uly möçberinden ybarat ätiýaçlyklara baha bermek üçin peýdalanylýar. Ätiýaçlyklaryň birliginiň özüne düşýän gymmaty ätiýaçlyklaryň şu birliginiň ýerleme bahasyny jemi peýdanyň degişli göterimine azaltmak ýoly bilen kesgitlenýär. Peýdalanylýan göterimiň ululygy kesgitlenende gymmaty olaryň ilki başky ýerleme bahasyndan pes derejä çenli azaldylan ätiýaçlyklyklar hasaba alynýar. Köplenç ýagdaýda bölek satuw söwdanyň her bölümi üçin göterimiň ortaça ähmiýeti peýdalanylýar.

Özüne düşýän gymmaty hasaplamagyň usullary

30. Adatça birini beýlekisi bilen çalşyp bolmaýan aýry-aýry maddalaryň ätiýaçlyklarynyň, şeýle hem öndürilen we anyk taslamalar üçin bölünip berlen harytlaryň we hyzmatlaryň özüne düşýän gymmaty anyk harajatlaryň özüne mahsus tapawutlandyrylmagyny peýdalanmak bilen kesgitlenmelidir.

31. Harajatlaryň özüne mahsus tapawutlandyrylmagy anyk harajatlaryň ätiýaçlyklaryň tapawutlandyrylýan maddalaryna degişlidigini aňladýar. Hasaba alnyşyň bu usuly olaryň satyn alnandygyna ýa-da öndürilendigine garamazdan, anyk taslamalar üçin bölünip berlen maddalara laýyk gelýär. Şeýle-de bolsa, harajatlaryň özüne mahsus tapawutlandyrylmagy adatça birini beýlekisi bilen çalşyp bolýan ätiýaçlyk maddalarynyň sanynyň köp bolan halatynda kabul ederlikli däl. Şeýle ýagdaýlarda peýda ýa-da ýitgä edilýän täsiriň önünden kesgitlenen ululygyny almak üçin ätiýaçlyklaryň ätiýaçlyklarda galýan orunlaryny saýlap almak usulyny peýdalanyň bolar.

32. Şu standartyň 30-njy bölümünde seredilýänlerden başga, ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmaty şulary peýdalanmak bilen kesgitlenmelidir:

- a) “ilkinji gelip gowuşma – ilkinji goýberme“ usuly (FIFO); ýa-da
- b) ortaça ölçenen gymmat usuly.

Kärhana tarapyndan birmeňzeş häsiýetde we usulda peýdalanylýan ätiýaçlyklaryň ählisi üçin özüne düşýän gymmaty hasaplamagyň şol bir hasaplama usulyndan peýdalanmalydyr. Peýdalanmagyň birmeňzeş häsiýeti ýa-da usuly bolmadyk ätiýaçlyklar babatynda özüne düşýän gymmaty hasaplamagyň dürli usullarynyň ulanylmagy esasly bolup biler.

33. FIFO usuly ätiýaçlyklaryň ilkinji bolup alnan ýa-da öndürilen maddalary birinji satylar we degişlilikde, ýylyň ahyrynda ätiýaçlyklarda galýan maddalary bolsa iň soňky bolup satylar ýa-da öndüriler diýen ýol bermelerden ugur alýar.

34. Ortaça ölçenen gymmat usulyna laýyklykda her bir maddanyň özüne düşýän gymmaty döwrüň başynda şoňa meňzeş maddalaryň özüne düşýän gymmatynyň ortaça ölçenen ähmiýetiniň we döwrüň dowamynda satyn alnan ýa-da öndürilen şoňa meňzeş maddalaryň özüne düşýän gymmatynyň esasynda kesgitlenýär. Ortaça ähmiýet döwürleýin esasyda ýa-da kärhananyň işiniň

aýratynlygyna baglylykda ätiýaçlyklaryň her täze tapgyry alnanda hasaplanyp bilner.

35. Kärhana tarapyndan birmeňzeş peýdalanmak üçin niýetlenen ähli birmeňzeş ätiýaçlyklar üçin özüne düşýän gymmaty kesgitlemegiň şol bir usuly peýdalanylmalydyr, şol bir wagtyň özünde bolsa beýleki ätiýaçlyklar üçin özüne düşýän gymmaty kesgitlemegiň başga usulynyň peýdalanylmagy esasly bolup biler. Şeýle-de bolsa, ätiýaçlyklaryň geografiki taýdan ýerleşişindäki tapawut öz-özünden özüne düşýän gymmaty hasaplamagyň dürli usullaryny peýdalanmak üçin ýeterlik esas bolup durmaýar.

Mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty

36. Ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmaty ýerlemegiň arassa gymmatyna çenli peseldilip bilner, eger-de:

- a) olara fiziki zeper ýeten bolsa;
- b) doly ýa-da kem-käsleýin moral taýdan könелende; ýa-da
- ç) ýerleme bahasy gaçanda.

Mundan başga-da, önümçiligi tamamlamak üçin harajatlar ýa-da hasaplama söwda çykdajylary ýerlenen ýagdaýynda ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatynyň öwezini dolmagyň mümkin bolmadyk derejesine çenli artyp biler.

Ätiýaçlyklary mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmatyna çenli hasapdan öçürmek tejribesi aktiwler olary ýerlemekden ýa-da peýdalanmaktan alnyp bilner diýip garaşylýan pul möçberinden ýokary gymmat boýunça hasaba alynmaly dældigini göz önünde tutýan ýörelgä laýyk gelýär.

37. Ätiýaçlyklar adatça maddalar boýunça mümkin bolan ýerlemegiň arassa özüne düşýän gymmatyna çenli hasapdan öçürilýär. Emma käbir halatlarda meňzeş ýa-da biri-biri bilen baglanyşykly maddalary toparlara bölmek maksadalaýyk bolup biler. Bu ýagdaý şol bir haryt görnüşine degişli, maksady ýa-da ahyrky peýdalanyşy birmeňzeş bolan, şol bir geografiki giňişlikde öndürilen we satylýan we şol bir haryt görnüşiniň gaýry maddalaryndan aýratynlykda baha bermek iş ýüzünde mümkin bolmadyk ätiýaçlyklaryň maddalary babatynda ulanylyp bilner.

Ätiýaçlyklary olaryň toparlara bölünişiniň esasynda, mysal üçin, anyk pudakda ýa-da geografiki segmentde taýýar önümleri ýa-da ähli ätiýaçlyklary mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmatyna çenli hasapdan öçürmek ýalňys çemeleşme bolup durýar.

Hyzmatlar bilen üpjün edijiler adatça, olar üçin şertnama laýyklykda aýratyn ýerleme bahasy kesgitlenýän her bir hyzmat boýunça harajatlary jemleýärler. Degişlilikde, hyzmatlar boýunça her şertnama ätiýaçlyklaryň aýratyn maddasy hökmünde seredilýär.

38. Ýerlemegiň arassa özüne düşýän gymmatynyň hasaplama bahalary iň dogry, elýeterli maglumata esaslanmalydyr we bahalardaky üýtgäp durmalary ýa-da, eger olar döwrüň ahyrynda bolup geçen şertleri görkezýän bolsa, hasabat döwri tamamlanandan soňky gymmaty hasaba almalydyr.

39. Hasaplama baha bermeler hem ätiýaçlyklaryň bellenen maksadyny göz önünde tutmalydyr. Diýmek, anyk şertnamany ýerine ýetirmek üçin niýetlenen

ätiyaçlyklary ýerlemegini arassa özüne düşýän gymmaty şertnamada bellenen bahanyň esasynda kesgitlenmelidir we diňe ätiyaçlyklaryň artyk bölegine umumy ýerleme bahasyndan ugur alnyp baha berilmelidir. Eger bar bolan ýa-da kesgitli şertler bilen satyn almak baradaky şertnama bounça satyn alnyp bilinjek ätiyaçlyklaryň mukdary kesgitli şertler bilen ýerlemek baradaky şertnamany ýerine ýetirmek üçin ýeterlik bolmasa, ätiyaçlyk goruny döretmek zerurlygy ýüze çykyp biler. Şunuň ýaly gorlar "Baha berilýän gorlar" milli standartynyň seredýän meselesi bolup durýar.

40. Önümçilikde peýdalanmak üçin niýetlenen çig mal we materiallar, eger-de olaryň düzümine girjek taýýar önümlerini özüne düşýän gymmata laýyk ýa-da özüne düşýän gymmatdan ýokary bahadan satmak göz önünde tutulýan bolsa, özüne düşýän bahasyndan pes derejä çenli hasapdan öçürilmeyär.

41. Şeýle-de bolsa, özüne düşýän gymmatyň peselmegi taýýar önümiň özüne düşýän gymmatynyň mümkin bolan ýerlemegini arassa gymmatyndan artyk gelýändigini görkezýän bolsa, çig mal ýerlemegini mümkin bolan arassa bahasyňa çenli hasapdan öçürilýär. Şeýle ýagdaýlarda çig malyň gaýtadan baha berlen gymmaty ony mümkin bolan ýerlemegini arassa gymmatyna kesilen bahalaryň iň gowusy bolup biler.

42. Soňky her bir döwürde mümkin bolan ýerlemegini arassa gymmatyna baha bermek täzeden ýerine ýetirilýär. Eger-de ätiyaçlyklary özüne düşýän gymmatyndan pes derejä çenli hasapdan öçürmek zerurlygyny şertlendiren ýagdaýlar aradan aýrylanda ýa-da ykdysady şertleriň üýtgemegi sebäpli, mümkin bolan ýerlemegini arassa gymmatynyň ýokarlanýandygyna aýyk subutnama bar bolanda ozal hasapdan öçürilen pul möçberi täze balans gymmaty iki ähmiýetiň, ýagny, özüne düşýän gymmatyň ýa-da gaýtadan seredilen mümkin bolan ýerlemegini arassa gymmatynyň iň pes ähmiýetine laýyk geler ýaly düzedilýär (ýagny düzetmek ilkibaşda hasapdan öçürilen pul möçberiniň çäklerinde geçirilýär). Mysal üçin, bu ýagdaý ätiyaçlygyň ozal ýerleme bahasynyň peselmegi sebäpli, ätiyaçlygyň mümkin bolan ýerlemegini arassa gymmaty boýunça hasaba alynýan haýsydyr bir maddasynyň onuň ýerleme bahasy artan döwürde hem ätiyaçlyklaryň galyndysynda durýan wagtynda bolup geçýär.

ÇYKDAJYLAR HÖKMÜNDE YKRAR ETMEK

43. Ätiyaçlyklar ýerlenende bu ätiyaçlyklaryň balans gymmaty aktiwler bilen baglanyşykly girdejileriň (düşewüntleriň) ykrar edilýän döwründe çykdaýylar hökmünde ykrar edilmelidir. Ätiyaçlyklaryň bahasynyň mümkin bolan ýerlemegini arassa gymmatyna çenli islendik görnüşde arzanlan pul möçberi we ätiyaçlyklaryň ähli ýitgileri arzanlatmagyň ýerine ýetirilen ýa-da ýitginiň bolan döwründe çykdaýylar hökmünde ykrar edilmelidir. Mümkin bolan ýerlemegini arassa gymmatynyň artmagy bilen baglanyşykly ýerine ýetirilen, ätiyaçlyklary hasapdan öçürmek babatynda islendik rewersiiv ýazgynyň pul möçberi şol rewersiiv ýazgynyň geçirilen döwründe, çykdaýylaryň düzüminde görkezilen ätiyaçlyklaryň ululygynyň azalmagy hökmünde ykrar edilmelidir.

Ulanys möhleti bir ýyldan köp bolan, hojalyk işinde ulanylmaga goýberilen we kärhanalaryň hasaba alyş syýasatynda bellenen ätiýaçlyklaryň soňraky hasaba alnyşy, olaryň gymmaty boýunça berlen pursatynda "Gaýry ätiýaçlyklar" hasabynda açylan "Ulanysdaky ätiýaçlyklar" jikme-jik hasabyna geçirilip, doly ulanylmaga ýaramaýan pursatyna çenli ýöredilýär hem-de maddy jogapkärleriň hasabatynda görkezilýär.

Döwlet täjirçilik kärhanalary tarapyndan ätiýaçlyklaryň berilmegi (muzdsyz) Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar.

44. Käbir ätiýaçlyklar, mysal üçin, öz güýçleri bilen döredilen esasy serişdeleriň düzüm bölekleri hökmünde peýdalanylýan ätiýaçlyklar, aktiwleriň beýleki hasaplaryna degişli bolup biler. Beýleki aktiwlere degişli edilen aktiwler şonuň ýaly aktiwleriň peýdaly ulanylýan möhletiniň dowamynda çykdaýy hökmünde ykrar edilýär.

MAGLUMATY AÇMAK

45. Maliýe hasabatlylygy şulary açyp görkezmelidir:

a) özüne düşýän gymmaty hasaplamagyň peýdalanylýan usulyny goşmak bilen, ätiýaçlyklara baha bermek üçin kabul edilen hasaba alyş syýasatynyň ýörelgelerini;

b) ätiýaçlyklaryň umumy balans gymmaty we şu kärhana tarapyndan peýdalanylýan görnüşler boýunça ätiýaçlyklaryň balans gymmatyny;

ç) olary ýerlemek üçin harajatlary aýyrmak bilen, adalatly gymmat boýunça hasaba alynýan ätiýaçlyklaryň balans gymmatyny;

d) ätiýaçlyklaryň hasabat döwrüniň dowamynda çykdaýylar hökmünde ykrar edilen ululygyny;

e) hasabat döwründe çykdaýy hökmünde ykrar edilen, ätiýaçlyklaryň islendik arzanlatma pul möçberini;

ä) hasabat döwründe çykdaýylaryň düzüminde görkezilen ätiýaçlyklaryň ululygynyň azalmagy hökmünde ykrar edilen arzanlatma babatynda islendik rewersiýa ýazgynyň pul möçberini;

f) ätiýaçlyklaryň arzanlamagynyň rewersirlenmegine getiren ýagdaýlary we wakalary;

g) borçnamalaryň ýerine ýetirilmeginiň üpjünçiligi hökmünde goýlan ätiýaçlyklaryň balans gymmatyny.

GÜÝJE GIRÝÄN SENESI

46. Maliýe hasabatlylygynyň şu standarty 2013-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan güýje girýär.

Goşundy

Şu standart maliýe hasabatlylygynyň halkara standarty 2 "Ätiýaçlyklar" (IAS 2009) laýyklykda işlenip taýýarlandy, şu aşakdakylardan başgasy:

käbir bölümlere has düşnükli bolmagy üçin düzediş girizildi;

döwlet täjirçilik kärhanalary tarapyndan mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty boýunça ätiýaçlyklara baha bermegi aýratyn ýagdaýlarda Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň çözgüdi boýunça geçirmek göz önünde tutuldy;

düşündiriş häsiýeti bolan käbir bölümler gysgaldyldy we ýönekeýleşdirildi.